

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА: ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЮ

Потреба забезпечення безпеки належить до основних мотивів діяльності людини. Прагнення до неї в ході історичного розвитку зумовило виникнення соціальних норм і форм соціального контролю, інституціалізацію соціальних практик захисту життєдіяльності людини і, врешті-решт, сформувало особливі – охоронні, захисні уявлення про безпеку. З часом ці уявлення перетворились на стійке усвідомлення того, що захисна діяльність за своєю суттю є елітарною та закритою.

Відтак, до недавнього часу безпека була монопольною сферою вищого політичного керівництва, значною мірою закритою для наукової спільноти, розробка самого поняття здійснювалась у межах дослідження військових, політичних чи кримінальних загроз. Це призвело до певної деконцептуалізації безпеки, обмежило одноаспектністю як її розуміння, так і можливості створення актуальних моделей.

Тим часом, сучасна наука поступово приходить до висновку, що система знань про захищеність людей і навколишнього середовища від небезпек, обумовлених діяльністю людини, повинна стати самостійною науковою дисципліною.

У процесі осмислення проблеми склалися розуміння того, що складний комплекс питань, які стосуються різних аспектів безпеки, є предметом міждисциплінарних досліджень. Проте численні обговорення і публікації на дану тему свідчать про те, що виник певний розрив між аналізом загальних питань безпеки, створенням її теоретичних моделей і формулюванням конкретних завдань у практичній площині. Утворилася ситуація, коли в

центрі дискусій представників різних наукових дисциплін залишаються питання, пов'язані переважно зі з'ясуванням категоріального апарату і постановкою загальних проблем онтологічного характеру, а запропоновані варіанти побудови моделей безпеки базуються, головним чином, на емпіричних даних і являють собою не підкріплені теоретичним знанням прагматичні конструкції [1].

Метою міждисциплінарних досліджень має стати не лише всебічне і скоординоване бачення всієї сукупності проблем безпеки, але й створення надійного методологічного інструментарію, застосовного для аналізу конкретних проблем. Інакше кажучи, сьогодні необхідно мати своєрідну філософію безпеки – стійку систему загальних уявлень про неї та методологію її аналізу, засновану на цій системі.

У той же час назріла й потреба в певній диференціації знань про безпеку, у визначенні таких напрямків досліджень, які, не втрачаючи своїх загальнотеоретичних можливостей, могли б сприяти просуванню вперед за конкретними напрямками, пропонуючи свої висновки для їх практичного використання.

Донедавна в усіх країнах світу політика забезпечення захисту людини і навколишнього середовища будувалася не на результатах системних наукових досліджень, а переважно на основі здорового глузду. Здоровий глузд диктував, що техногенний вплив на людину як на найбільш чутливий об'єкт природи не повинен перевищувати гранично допустимих норм. При цьому вважалося, що якщо захищена людина, то захищене й природне середо-

вище. Здоровий глузд припускав можливість урегулювання міжнародних конфліктів при продовженні гонки озброєнь і зводив вимоги забезпечення безпеки людини і навколишнього середовища до створення безпечних технологій, тобто ставив суто інженерні завдання.

Така політика була певною мірою виправдана, принцип «реагувати і виправляти» був цілком прийнятний у той період. Однак уже в 70-ті роки ХХ століття стало очевидним, що така політика безпеки не відповідає тенденціям розвитку світової спільноти. Настав час, коли стало неможливо розвиватися далі, виходячи лише з існуючих критеріїв виживання і способів життєдіяльності людей, заснованих на споживанні матеріальних благ.

Визначальну роль сьогодні відіграє здатність людей виробляти, накопичувати і використовувати нові знання. У зв'язку з цим виникає необхідність переходу з рівня установлених охоронних уявлень про безпеку на рівень її інтелектуального забезпечення. Головним стає усвідомлення системної природи цього феномену і, відтак, необхідності системного підходу до його дослідження.

Отже, підхід до забезпечення безпеки людства, заснований на здоровому глузді і концепції «реагувати і виправляти», змушений поступатися місцем такому, що базується на принципі «передбачати і запобігати». Звідси зростає увага до інновативного розуміння феномену безпеки, наприклад, інтелектуальної, психологічної або ж соціальної.

Необхідність розробки концепції соціальної безпеки сьогодні набуває першорядного значення. Це зумовлено усвідомленням системної природи цього явища. При такому підході зміст і ступінь безпеки людини й суспільства перебувають у прямій залежності від функціонування всіх структурних елементів соціальної системи, усіх сфер його життєдіяльності.

Слід зазначити, що в системі соціологічного знання проблематика безпеки посідає важливе місце з середини ХХ ст. і на даний момент існують соціологічні традиції дослідження особистості, суспільства,

держави через призму різних аспектів безпеки їх розвитку.

Так, у соціології ХХ ст. сформувалось розуміння безпеки з позицій: структурно-функціонального підходу як суспільної згоди і управління процесом її досягнення корпораціями соціальних експертів (Е. Дюркгейм); функціональності соціальних інститутів як подолання дисфункціональних станів і приведення інституційних засобів до реалізації базисних соціальних потреб (Р. Мертон); концепції «наукового управління», яка, незважаючи на певний прагматизм, містить поняття збалансованості інтересів суб'єкта й об'єкта управління (Ф. Тейлор); принципів організації управління, через які організація розглядається як «раціональний інструмент» для досягнення поставлених цілей (Р. Емерсон).

Принципове методологічне значення для соціологічної інтерпретації проблем безпеки має первинність аналізу соціокультурних факторів у соціально-історичному контексті аналізованих соціальних ситуацій і фактів (М. Вебер). Активний розвиток одержали теоретико-методологічні розробки безпеки в умовах прискореного розвитку постіндустріального й інформаційного суспільства (П. Бурдьє, Е. Гідденс, Т. Парсонс, К. Поппер, А. Турен та ін.). Інакше кажучи, соціологічне знання поступово стало тією базою, на якій будується розуміння соціальної безпеки не як комплексу охоронних дій, а як стану суспільства, при якому зберігаються і розвиваються його системні характеристики, що повинно сформувати *інноваційний спосіб мислення*, який є «специфічним підходом до організації діяльності» [2, с. 162].

Однак інерція охоронних уявлень сьогодні впливає і на процес концептуалізації соціальної безпеки. Останнім часом поширення набуло таке визначення соціальної безпеки (мовою оригіналу): «защитность членов общества от каких-либо форм физического и нравственного насилия, политического и идеологического диктата, социальной и национальной дискриминации, угрозы социально-политическим интересам субъектов, их политиче-

ской, социальной и национальной независимости, ограничения социально-политических связей и коммуникаций» [3, с. 19].

Можна навести й інші точки зору, кожна з яких одночасно несе в собі певний конструктивний початок і є предметом дискусій. У будь-якому разі, дискусії і обговорення різних концепцій і розробок з проблем соціальної безпеки свідчать про значне розходження думок і відсутність завершеної методологічної основи, що призводить до наукової або навіть політичної заангажованості самої ідеї безпеки соціуму.

Дискусії виявляють й іншу крайність, коли розробку проблеми намагаються вести з суто філософських позицій. Так, у книзі «Безпека людини» вказується: «Безпека – це філософська категорія. Вона не є чимось предметним, матеріальним і являє собою певну абстрактну форму вираження життєздатності і життєстійкості конкретного світу» [4, с. 123].

По суті, безпека розглядається переважно в своєму абсолютному вираженні – як відсутність безпек і загроз матеріальній і духовній сферам. Так обґрунтовується спосіб дій, спрямований на ліквідацію безпеки як такої, що призводить до фактичного протиставлення дій захисту і запобігання. При цьому принижуються і втрачаються найважливіші якості і функції безпеки – превентивні дії, що спрямовані на зниження рівня, ослаблення або усування об'єктивно існуючих чи навіть гіпотетичних соціальних ризиків і загроз.

Але бути в безпеці зовсім не означає жити без небезпек. Небезпеки існують завжди і в певному сенсі можуть навіть мати позитивне значення – як одна з причин необхідної активності людини, одна з умов самовизначення, саморозвитку особистості, спільнот, суспільства і людства в цілому.

Звідси виникає питання про предмет соціальної безпеки та її сутність. Як впливає з визначень різних дослідників, стан захищеності особистості, суспільства, держави, стан захищеності життєвих інтересів, стан захищеності національних інтересів, стійкий стан системи щодо несприятливих впливів тощо і становить

предмет безпеки. Проте все це хоча й важливі, але розрізнені аспекти розуміння предмета, причому саме ті, які, з огляду на їх зміст, схильні до змін. Так, наприклад, інтереси особистості, суспільства і держави в різні історичні періоди далеко не ідентичні.

Кожен із цих окремих аспектів неминуче змінюється залежно від конкретної ситуації; втім, вони завжди залишаються складовою частиною суспільних відносин, що визначаються якісним станом життя як концентрованого виразу ціннісних орієнтацій конкретного суспільства. Тоді, якщо брати до уваги саме такий підхід, можна стверджувати, що предметом соціальної безпеки є соціальні відносини.

Відтак термін «захист» стає незвичайно вузьким. Мало захистити, важливіше не допустити формування умов, які призвели б соціальні відносини до стану, що вимагає їх захисту. Інакше кажучи, завдання безпеки виходить далеко за межі необхідності захисту конкретного стану і полягає у формуванні умов, що забезпечують прогресуючі зміни якісного стану суспільних відносин.

У зв'язку з цим необхідно виділити базові характеристики соціальної безпеки, причому їх ключовим елементом є загроза як сутнісна характеристика.

Отже, соціальна безпека – це:

1. Властивість соціальної системи, побудованої на принципах стійкості, саморегуляції і цілісності. Руйнівний вплив на будь-яку з цих властивостей призводить до загибелі системи в цілому.

2. Здатність об'єкта, явища, процесу зберегти свою сутність та основні характеристики в умовах вірогідного або цілеспрямованого руйнівного впливу ззовні або в самому об'єкті, явищі, процесі.

Таким чином, можна говорити про принципову постановку питання щодо соціальної безпеки не як комплексу охоронних або захисних дій, а як *властивості* соціальних систем, їх готовності до небезпек і здатності використовувати потенціал ризику як постійний фактор мобілізації на забезпечення стійкості і цілісності, без чого неможливий якісний розвиток.

Література

1. Барсуков В. С. Интегральная безопасность / Барсуков В. С., Марущенко В. В., Вигин В. А. – М. : РАО «Газпром», 1994. – 234 с.
2. Подольська Є. А. Соціологія: 100 питань – 100 відповідей / Є. А. Подольська, Т. В. Подольська. – К. : Інкос, 2009. – 352 с.
3. Безопасность: теория, парадигма, концепция, культура : словарь-справочник / [автор-сост. В. Ф. Пилипенко]. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : ПЕР СЭ-Пресс, 2005. – 192 с.
4. Романов В. Л. Безопасность человека / Романов В. Л. – М. : АТиСО, 2003. – 112 с.

Надійшла до редколегії 22.06.2009

Анотації

У статті в контексті наукових дискусій розглядаються різні підходи до визначення понять «безпека» і «соціальна безпека». Автор акцентує увагу на необхідності формування наукового розуміння соціальної безпеки для виділення найбільш важливих елементів змістовної частини проблеми, як методологічних, так і тих, що належать до сфери прикладної діяльності.

В статье в контексте научных дискуссий рассматриваются различные подходы к определению понятий «безопасность» и «социальная безопасность». Автор акцентирует внимание на необходимости формирования научного понимания социальной безопасности для выделения наиболее важных элементов содержательной части проблемы, как методологических, так и относящихся к сфере прикладной деятельности.

This article considers in contest scientific discussion different approaches to define concepts «safety» and «social safety». Author makes attention on necessity forms scientific understanding social safety to pick out the main elements of content part of problem, as a methodological as from sphere of an applied activity.

УДК 316.624:343.976(477)

О. О. СЕРДЮК,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
заступник начальника НДЛ кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС
Навчально-наукового інституту психології менеджменту, соціальних та інформаційних технологій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Г. О. МАРКОВСЬКА

*PhD, викладач кримінології,
«Англія Раскін Університет»,
Кембридж, Велика Британія*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАРКОТИЗМУ ТА ЗЛОЧИННОСТІ: ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕД УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ

Дослідження проблем зв'язку наркотизму та злочинності з'явилися ще у кінці XIX – на початку XX ст. Існування цього зв'язку на сьогодні не викликає сумніву, але існує ряд питань, які потребують уточнення. До цих питань належить взаємний зв'язок зі злочинністю різних видів адиктивної поведінки.

У XX ст. тема наркотизму посіла стале

місце в дослідницькій діяльності медиків, психологів, кримінологів та соціологів. В Україні наприкінці 90-х рр. було проведено низку соціологічних досліджень молодіжного наркотизму (В. О. Соболев, І. П. Рущенко, О. О. Сердюк, В. Н. Подшивалкіна, Т. Г. Каменська, Н. А. Мирошниченко, О. М. Балакірева та ін.) [1]. Наприкінці XX ст. кримінологічними до-